

Nederland als internationale winkel

Gerrit Jan Wolffensperger Wie spreekt over internationaal cultuurbeleid, moet nauwkeurig bepalen wat hij onder cultuur en Nederlandse cultuur verstaat. Ik beperk me tot de zintuiglijk waarneembare uitingen van cultuur, zoals muziek, beeldende kunst, dans en literatuur. Ik betrek daarbij ook met nadruk de massamedia, die zo belangrijk zijn geworden voor het culturele klimaat in ons land - wellicht bedreigender dan welke kunstvorm ook, graffiti inbegrepen. Uit het boek *Waar in een klein land* blijkt dat zelfs deze beperkte opvatting van cultuur bestaat uit kunstvormen die ieder voor zich, zowel nationaal als internationaal, luisteren naar totaal verschillende wetten, waarbij volkomen verschillende patronen van wederzijdse invloeden ontstaan. Waarschijnlijk is het meest relevante criterium de vraag of een kunstuiting vastzit aan de Nederlandse taal. Dat maakt verspreiding en uitwisseling zonder meer moeilijk.

Die grote verschillen tussen uitingen van kunst en cultuur maken coördinatie en sturing naar het buitenland zeer moeilijk, daarover praten we dan ook al minstens vijftienvintig jaar. Op dit moment is aan de orde de herijking van het buitenlands beleid, en daarmee de vraag wat daarin de plaats moet zijn van het internationale culturele beleid. Ik zou daarover mijn mening willen geven.

Een leidend beginsel voor het buitenlands beleid

Om te beginnen moeten we ons realiseren dat cultuur in principe haar eigen gang gaat. Net als handel. Ook kunstenaars hebben, al dan niet via tussenpersonen, eigen contacten over de grens en maken daarvan wat ze kunnen. De rol van de overheid is bescheiden, maar niet onbelangrijk. Ze helpt en stimuleert als het gaat om landen die moeilijk toegankelijk zijn; in landen waarmee de culturele contacten bloeien fungeert ze als wegwijzer, als hulpmotor.

Het zou ideaal zijn als de politieke, economische en culturele dimensies van het buitenlands beleid zouden verlopen langs evenwijdige lijnen, die elkaar zichtbaar zouden aanvullen en zo versterken. In werkelijkheid schort daar veel aan. Zelfs binnen de culturele dimensie ontbreekt een herkenbare eensgezindheid. Het beeld wordt veeleer bepaald door een aantal los van elkaar opererende vakdepartementen en min of meer autonome instellingen, die elk in hun grensoverschrijdende geestdrift veel entameren en tot stand brengen, maar elkaar slechts bij toeval ontmoeten. De coördinerende rol van Buitenlandse Zaken, hoe licht ook, wordt daarbij eerder als remmend dan als richtinggevend, laat staan als inspirerend ervaren. Ongeveer zoals de man die zich staande houdt met een stuk of wat gretige honden aan een lijn, die elk een andere kant uittrekken.

Over deze stand van zaken is veel geklaagd, in het departement en daarbuiten. Onder direct betrokkenen en rapportenschrijvers heeft berusting al geruime tijd de overhand. Men wijst op de eigenaardigheid van het culturele veld dat weinig sturing verdraagt en dat men ook niet zou moeten willen sturen. Een op zichzelf juiste observatie, die echter geen oplossing biedt voor het gebrek aan samenhang in het handelen van de overheid zelf. Men acht al veel gewonnen als de diverse actoren niet te veel op elkaars terrein komen. Men buigt zich hoogstens over het wat beter organiseren van de coördinatie.

Dat laatste moet zeker gebeuren, maar heeft alleen kans op duurzaam succes als het gepaard gaat met iets anders. We zullen de zoektocht moeten hervatten die geruime tijd geleden moedeloos is gestaakt: de zoektocht naar een leidend beginsel voor het gehele buitenlands cultuurbeleid, of, nog ambitieuzer: voor het buitenlands beleid als zodanig.

Het beeldmerk van Nederland

Misschien is dit te veel in de verkeerde richting gezocht. Min of meer imperatief geformuleerde, algemene, beleidsdoelstellingen schieten al gauw hun doel voorbij. Zij leiden bij een zo brede en gevarieerde werkelijkheid eerder tot uitzondering dan tot regel en eerder tot tegenspraak dan tot consensus. Ik denk dat we verder komen als we denken in termen van het beeldmerk van Nederland. Als we Nederland presenteren in de wereld, welk beeld van Nederland presenteren we dan? Zijn de politieke, economische en culturele dimensies van het beleid inderdaad dimensies van een beeld, die er samen diepte aan geven, of leggen ze heel verschillende en onsamenhangende beelden over elkaar heen met als resultaat een onduidelijke vlek?

Hoe ziet dat beeld eruit? Nederland is een klein land tussen grote burens. Eigenwijs maar door zijn postuur niet bedreigend of dominerend. Het ligt aan zee, open naar de wereld, en is grotendeels zelfgemaakt. Het is een natie die zich door taal, geschiedenis (gestold in monumenten) en karakter op tamelijk markante wijze van de directe omgeving onderscheidt, zonder zich ooit te isoleren. Integendeel: door nieuwsgierigheid en ondernemingszin wist men zich te handhaven tussen de meer in zichzelf gekeerde grote landen. Zo werd het land uitkijkpost maar ook trefpunt, overslagplaats voor goederen én ideeën, plek waar lijnen samen komen. Als er één Nederlands specialisme is, dan is dat infrastructuur, in de meest brede zin van het woord.

Meer toegespitst op de culturele dimensie levert dit een beeld op van vrijheid van geest, woord en gedrag, relatieve tolerantie en een egalitaire gezindheid; dit alles in een context van ordelijke vreedzaamheid en degelijke gematigdheid die zeker vroeger als een soort wereldwonder werd beschouwd ('luxe, calme et

volupté'). Het is juist de combinatie van vrijheid binnen een geordende, niet door het nationale gewicht van de gastheer gedomineerde ruimte, die Nederland in dit beeld tot een ideale ontmoetingsplaats maakt voor mensen uit de hele wereld die elkaar willen spreken.

Als we dit beeld op prijs stellen, zullen we meer zorg moeten besteden aan het op peil houden van de werkelijkheid achter het beeld. Onze aantrekkelijkheid als ontmoetingsplaats hangt af van een tamelijk subtiel evenwicht tussen de avontuurlijke vrijheid van geest en materiële degelijkheid. Het internationale beeld van Nederland dreigt de laatste tijd te kantelen naar on-degelijkheid, intolerantie, de vrijheid van de verslaafde en onveiligheid van de grote steden. Je kunt daar een andere werkelijkheid tegenover stellen: het aardige van Amsterdam, maar ook van het onlangs ontdekte Maastricht en de vele geheime stadsjuwelen die Nederland verder nog kent. Maar daaronder ligt iets veel wezenlijkers. De grootste opgave voor de nationale cultuurpolitiek in de komende jaren is ervoor te zorgen dat de onbevange en onbedreigde culturele conversatie tussen de mensen van verschillende herkomst ook kan worden gevoerd door al degenen die hier zijn gekomen, niet als tijdelijke gast, maar om te blijven. Als dat niet lukt, is de pretentie van het hier gepropageerde beeldmerk vals. Omgekeerd: als het wel lukt, dan mogen we dat ook van de toren blazen.

Het beeld van Nederland als ontmoetingsplaats voor de wereld, als bemiddelaar en specialist in infrastructuur zou naar mijn mening een wezenlijke rol kunnen vervullen als kristallisatiepunt voor het buitenlands beleid. Laat ik dit toespitsen op het cultuurbeleid in brede zin. Om het karakter van Nederland als cultureel trefpunt te versterken, is het nodig uit de denkgroef te komen waarin,

Gerrit Jan Wolffensperger
was in 1995 fractievoorzitter van D66

net als bij het overige handelsverkeer, vooral wordt gedacht in termen van ‘import’ en ‘export’ van cultuur. Immers: Nederland is dan zelf de internationale winkel. Er zal moeten worden gewerkt aan een bewust uitnodigingsbeleid: voor buitenlandse studenten, geleerden, schrijvers, kunstenaars. Zij moeten worden gestimuleerd en zo nodig in staat gesteld om voor korte of langere tijd in Nederland te wonen, te werken, met elkaar en hun Nederlandse vakgenoten in contact te treden om vervolgens de faam van Nederland te gaan verbreiden in hun land van herkomst.

Culturele trefpunten

Er gebeurt al veel op dit gebied. In de eerste plaats dragen de internationale festivals zichtbaar het kenmerk van trefpunt. Het Holland Festival trekt voor de eigen produkties nu al meer dan 10 procent buitenlandse bezoekers, voornamelijk uit de grenslanden en Amerika. Ongeveer een derde daarvan is speciaal voor het festival gekomen. Andere festivals danken hun betekenis vooral aan de creatieve kracht die uitgaat van de ontmoeting tussen makers uit de hele wereld: Poetry International en het Filmfestival in Rotterdam, maar ook het Festival Oude Muziek, het North Sea Jazz Festival, Holland Dance Festival, Springdance. Daarnaast zijn er mogelijkheden voor buitenlandse kunstenaars om hier wat langer te werken, en ‘bij te leren’ in typisch op gevorderden gerichte opleidingen als de Rijksakademie, de Ateliers of het Keramisch Werkcentrum. Het Berlage Instituut, het Nederlands Architectuur Instituut, het Vormgevingsinstituut en het Nederlands Foto Instituut presenteren zich met succes als internationale studieplekken op het terrein van bouwkunst, vormgeving en fotografie. In het Amsterdamse Schrijvershuis werken buitenlandse schrijvers en vertalers, al zouden het er meer kunnen zijn. Al die dingen drijven,

in meerdere of mindere mate, op financiële steun van de overheid, meestal van OCenW, soms ook van Ontwikkelingssamenwerking.

Er kan echter nog meer gebeuren. De buitenlandse belangstelling is er en er is ook voldoende waardevols in de aanbieding. Een kleine extra inspanning kan veel resultaat opleveren. Maar om die inspanning op te brengen, is het nodig dat het beeld van Nederland als culturele overslagplaats gezien wordt als aandachtspunt van regeringsbeleid, en in het bijzonder van buitenlands beleid. Alleen dan valt er voor Buitenlandse Zaken echt iets te coördineren.

Prioriteiten en aandachtsgebieden

Over de discussie over prioriteiten en aandachtsgebieden wil ik opmerken dat ik de grenslanden van eminent belang acht. Dat geldt ook voor landen uit Midden- en Oost-Europa, en voor een aantal Aziatische tijgers, al vind ik wel dat wie een wereldwinkeltje drijft, beter geen klanten kan weigeren omdat ze niet uit een voorkeursland komen. De betrekkingen met de overige Europese landen en de Verenigde Staten redden zichzelf wel. Door de intensiteit en het gewicht van die betrekkingen, ook op cultureel terrein, kan de overheid zich echter niet onttrekken aan haar functie als wegwijzer en hulpmotor.

Hoe versterken wij nu het beeldmerk van Nederland, onderdeel cultuur, op de buitenposten? Behalve de ambassades en consulaten-generaal versta ik daar ook de universitaire instituten onder, die er nu vaak wat bijhangen. Het is nodig dat men daar niet alleen beschikt over een levendige, geschoolde belangstelling voor culturele zaken, maar ook over de voortdurende stroom van actuele informatie over wat er in de thuishaven te koop is, en wat daarvoor in de standplaats de potentiële kopers zijn. Dat is bepaald geen eenvoudige opgave. Ik vrees dat die opgave nog

steeds wordt onderschat. En hoezeer ik ook gecharmeerd ben van het idee van de ene, ondeelbare buitenlandse dienst, denk ik dat een stuk of wat uit het goede hout gesneden cultuurspecialisten belangrijker zijn.

Media als onderdeel van de cultuur

Tot slot een enkel woord over de media, die ik zoals gezegd, wel degelijk tot het nationale cultuurgoed reken. Een cultuurgoed met meer *impact*, meer toekomst, dan alle musea en concertzalen tezamen. Het is mijn overtuiging dat de zozeer geroemde culturele pluriformiteit in Europa ook in de media moet blijven bestaan. De situatie is zorgelijk, want die pluriformiteit wordt daadwerkelijk bedreigd, door een reeks van oorzaken die al door Ton Bevers zijn genoemd. Ik behoor niet tot degenen die menen dat de komst van de elektronische snelweg het begrip ‘cultuurpolitiek’ in de media tot een verouderd en zelfs verdacht begrip heeft gemaakt. Integendeel, ik meen dat de nationale overheid het recht en de plicht heeft om in de media het cultureel eigene zoveel mogelijk te bewaren. Daarvoor is in de eerste plaats een krachtige publieke omroep nodig. Daarover wordt discussie gevoerd. In de tweede plaats is stimulering nodig van produkties die uit cultuurpolitieke overwegingen gewenst zijn, bijvoorbeeld omdat zij minderheidsgroepen bedienen. In de derde plaats vind ik quoteren in de kunst- en culturele sector gewenst.

Moeten we het Nederlandse audiovisuele produkt nu ook actief exporteren? Als het om films gaat, zeker. Ik wijs ook op de coprodukties die in toenemende mate het beeld van de Europese audiovisuele produkties zullen gaan bepalen. En wat Joop van den Ende in Duitsland doet zou men ook als export van audiovisuele produkties kunnen beschouwen.

Als relativering van wat ik hiervoor heb gezegd het volgende voorbeeld: als wij voor het geld dat nu wordt besteed aan de Wereldomroep

een transponder zouden huren en daarop de kwaliteitsprodukties van de Nederlandse publieke omroep en Nederlandse speelfilms zouden uitzenden, via teletekst ondertiteld in drie talen, dan zou zeker niet heel Europa daarnaar kijken, maar er zouden altijd nog meer mensen kijken dan alle bezoekers aan Nederlandse kunstuitingen in het buitenland tezamen. Misschien wel meer dan alle bezoekers van Nederlandse musea en concertzalen tezamen.

Bibliografische gegevens

Wolffensperger, G.J. (1995) ‘Nederland als internationale winkel’. In: *Boekmancahier*, jrg. 7, nr. 26, 428-431.